

Bilincin Akademik Gelişiminde Seyr-ü Süluk: Yakaza - Uyanış - Özgürlük¹

Prof. Dr. Atila YÜKSEL
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Turizm Fakültesi
atilayuksel@gmail.com

Doktora süreci ve sonrasında, beslendiği akademik habitata bağlı lakin sonradan verilen zorunlu unvandan bağımsız (profesör, doçent vb) akademik gelişimin, olgunlaşmanın seyrinde akıl, mantık, düşünme biçimi, anlayış seviyeleri ve gayeleri açısından farklılaşabilen “bilinci” değişik mertebelere oturtmak, hallerle anmak mümkündür. Akademik gelişim sürecinde terim, model, konsept, teoriler hakkında alandan genelde pasif biçimde öğrenme devam ederken sadece öğrenme değil düşünme yeteneğinin de gelişmesi beklenir. Halden hale geçerken, halden hale değişmeyi değil dönüşmeyi ihtiva eden düşünmenin bu seyrinde gelişen, kullanılabilen yetenekler vesilesiyle “izleme (çocuk), anlayabilme (ebeveyn) ve aktarabilme hali (yetişkin)”; “yakaza, uyanma, özgürleşme”, “taklit etme-nakletme”, “esinlenme-ilham alma” ve “ilham verme-kendinden katma” ya da tasavvuftaki gibi “nefsi emmare, nefsi levvame, nefsi mülhime...” gibi “ham, pişme, olmuş olma” hallerin içinden geçilir.

Düşünsel gelişim, Aristoteles’in “teknik, pratik ve teorik akıl” üçlemesinde olduğu gibi ya da Nietzsche’nin (2011) deyiimiyle başkasının iradesiyle hareket etmekten kurtularak özgürleşme, yaratıcı ve esnek olabilme ulaşma çabasında onca yükü taşıyan çilekeş devenin, ejderhayla savaşmayı dahi göze alan aslanın bile gücünün yetmediği; ancak, bir çocuğun gücünün yettiği o hale doğru bir seyir halidir. Doğru felsefesinde yerinde duramayan, huzursuz yapısıyla daldan dala konan “maymun zihin” gibi; Alderfer’in (1969) ERG teorisinde bahsettiği “varolma ihtiyacı, ilişki kurma, ait olma ihtiyacı ve gelişme ihtiyacı” düzeyleri gibi; Bourdieu’nun “âlim”, “müfredat kılavuzu”, “bireysel girişimci”, her daim kampus dışındaki “danışman”, “idareci”, ve yüzünü dış dünyaya dönmüş “kozmostan” vasıfları gibi (1990, s. 12) güçlünün doğru ve yanlışlarına göre belirlenmiş bir mikro-kozmostan aleme akmak, halden hale geçmek ve bir bedel karşılığı olmayan, işlev ve bireysel çıkarla bağlantılı herhangi bir kaygının kirlenmediği deneyimlere gelişmek...

“Geçmişe bağımlılık, örnek alma ve mecbur tutulma” (Özen, 2002) üçgeninden doğmuş ve bu kültürce depolanmış bilginin törenselleşen bir yaklaşım ve yöntemle tekrarlanma sürecindeki öykünmecilik gibi birbirine bağlı, süresi kişiden kişiye değişebilecek olan; ancak, neredeyse tüm hallerin deneyimlenmesi ve hepsinden geçilmesi beklenen üç halde üç kültür (habitus) yer alır. Bilimsel bağlamda kültürlerken, bilinç kişiselleştirilmiş sermayesi aracılığıyla bilimsel iktidar, saygınlık ve bilinirlik sermayesini artırmaya çabalarlarken, kültürden kültüre geçerken halden hale dönmek kadar ilk halde sonsuz hapsolmek, hemhal olmak ya da bir halden diğerine gerilemek de muhtemeldir. Elbette kişilik kadar temel seviyedeki ihtiyaçları (bilişsel sermaye, zihin cesareti vb) vaktinde (doktora süresinde) yeterince doyurmuş ya da doyurmamış olması bilincin kültürden kültüre, halden hale olan istikametini, hal ve kültürdeki kalış süresini, halle olan etkileşimini etkileyecek bir durumdur.

¹ Eleştirinin ilk halini okuyarak gelişmesine katkı veren Hakan Sezerel hocama teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İçindeyken kişinin gerçekliğini sorgulamadığı fakat deneyimlerini yapılandıran, bilincin algılama ve davranışsal tarzını belirleyecek zihinsel ve davranışsal bir "Trumanvari" film seti olarak görülebilecek kültürü, Bourdieu'nun deyimiyle habitusu (farkına varılmadan kazanılmış düşünce, davranış ve zevk şablonu) besleyecek olan haldir (zihni sermaye). Halide besleyecek olan habitustur. Ayrıca Bourdieu'dan hareketle, akademik bilinç ilk hallerinde koruma odaklı olup başat akademik geleneğin savunmasını ve takibini yaparken hakim konumlar elde etmek için uygun fırsatları kollayacak, egemen yaklaşımın güç kaybetmesi durumunda irtifa kaybeden bu yapıyı alt-üst etmeye kalkacağı bir güç oyununda kendini bulacağı açıktır.

Düşünmenin de halde hale dönüştüğü, bu hallerinin dışardan bir gözle izlenmesinin isabetli olacağı, akademik düşünmenin verimliye doğru gelişmesinde beslendiği çevrenin gerektiğinde değiştirilmesi ve yeni aşularla mayalanması ihtiyacına işaret etmek için bu çalışma ele alınmış olup, sık kullanılan, okunan kelimelerin düşünmeyi esaret altına alabileceğinden hareketle akademisyenin tek tip literatür ilişkisinde, üretmeyle türetmeyi birbirine karıştırmamada dikkatli olunması gerektiği, Mendel'in işaret ettiği gibi çaprazlamaların, çapraz okumaların yapılması, tekniklerin, yaklaşımların da kullanılmasının ötesinde kendini de analiz etmesinin gerekliliğini ortaya koymak içindir.

Birinci Hal: Yakaza

İlk haldeki yarı uyur yarı uyanık bilinç yakaza haldedir. Bu haldeki bilincin gereksinimi kendine gelme, büyüme ve kabul ihtiyacı olup, genellikle başat araştırma kalıplarına teslim olma, "başka akla" tabi olmayla karakterize edilebilir. Uyanış halindeki bilinç aceleci, daha çok yeni konuşmaya başlayan, kendi anlamlı cümlesini kurmaktan ziyade etrafta duyduğu kelimeleri tekrar ve taklit etme gayretindeki hoşgörüsüz bir çocuk gibi kendinden başkasını düşünmeden etrafına uyum sağlama ve beslenme alanı yaratarak varlığını sürdürme dürtüsüyle hareket edecektir. Alanında sınırlarını işaretleme ile başlayan uyanıştaki bilinç etrafına hükmetme, prestij, zenginlik, rekabet, gurur, statü, üreme ve politik güç güdümüyle içli dışlı olup , bencil ve büyük ölçüde kendini akranlarından ve potansiyel rakiplerinden üstün gördüğünden dolayı egosu yüksek ve kibirlidir. Konuşmaya yeni başlayan çocuk misali bu halde en çok tekrarlanan kelimeler "tez, danışman, jüri, anket, nicel yöntem, analiz, dergi, ssci, makale, son teslim tarihi, yayın, atıf vb" olup; en yanlış telaffuz edilen kelime "kuram", sık sık tekrarlanırsa da yeterince anlaşılamayan kelime ise "felsefe"dir. Bilincin bu aşamada terminolojik, kuramsal ve yöntemsel ufku dardır. Terimleri, olguları, yöntemleri teknik düzeyde öğrenme, hatırlama yönüyle meşgul olup, araştırmada henüz "derin tecrübe" yaşamadığından düşünme ve anlamlandırma çabasının uzağında kalabilir. Akıl ileri düzeyde doğrusallığa, kesinliğe ve dolayısıyla pozitivizme yatkındır. Uyanan bilinç seviyesinde "bilme" henüz kişisel değil endüstriyel bir etkinliktir. Yüzeysel olan, son teslim tarihinin boyunduruğundaki bu bilinçte "zevk ile bilme" henüz gerçekleştirilemez.

Yeni yetme misali aidiyet arayışında çaresizlik, yetersizlik ve muhtemelen küçüklük duygusuna yenik olduğundan bilimsel iradesi özgür olmayıp, emir verenden emir alan yönüyle uyanan bilinç "hal merdiveninde" ilk basamak olup, bulunduğu ortamda kabul edilmek veya dışlanmamak gayesi yüksek, kişisel menfaatine düşkün, diğerlerinden türetilen kendini taklitte ispat edebilmeye dünden hazırdır. Değerlerden daha çok hazzın güdümündeki bu halde bastırılmış duygular arasından "büyümekle övün(l)mek" böylelikle "yok olmamak" dürtüleri öne çıkar. O nedenle uyanan bilinç bazen oldukça bencil, bazen sadisttir. Bununla birlikte göze girememekten, cezalandırılmaktan, en çok da özdeşleşmeye çalıştığı itibarlı akademisyenler tarafından onaylanmamaktan, ret edilmekten çekinir. Cezalandırılmasını ve bilimsel

girişimlerine müdahalede bulunmasını engellemek için korunaklı sığınaklar, gölgelerinden faydalanacağı şahsiyetleri arar ve bulur. Ancak, haz arayışı uslanmazdır. Ne yaparsa yapsın kendini yetersiz hisseden bu bilinç hali tabii olduğu, bütünleştiği, içinde erimeyi hedeflediği bilimsellik ekolü tarafından çizilmiş, yapılandırılmış bir çizginin dışına çıkamaz.

Yeni yürümeği öğrenen bir çocuk gibi düşünme yetenekleri ve tekniği tam gelişmediğinden sabırsızdır. Ancak, genelde konformist ve risk savıcı olup, hemen sonuca ulaşmayı umursar. Başarısız olduğu halde başarılı (mükemmel) görünmek ya da başarının kendinden değil dış etkenlerden kaynaklanabileceği düşüncesi arasında gidip gelen bu bilinç hali ne sahneye koyduğundan ne de sahnedeki şov için yaptıklarından, yazdıklarından her zaman emin olmasa da yazdıklarından, neden olduklarından ve olacaklarından pişmanlık da duymaz. Her yeni araştırma fırsatına coşku ve heyecan ile başlayan, ilk tökezlemeyle birlikte düşüş yaşayan, sonrasında zorlamayla tekrar ayağa kalkma ve daha yeterince motive hissetmeden önce tekrar bir inişe geçtiğinden dolayı bilinç bu halde altında ezileceğini bildiği halde daha fazla yük almak için eğilip duran Nietzsche'nin tabiriyle deve gibidir.

Bu seviyedeki bilinç anlamak ve düşünmeyle değil daha çok istifade edeceği kaynakları, yayın verimi yüksek konuları aramak ve taramakla meşgul olmayı sever. Sahip olduğunu düşündüğü bilgiye, tekniğe, yöneme sıkı sıkı yapışır, statükodur. Yaptığının, söylediğinin, yazdığının, yorumunun eksik olduğunu ya da olabileceğini kabul etmez. Keskin bir şekilde "ya öyle ya böyle, ya odur ya budur" da inat eder. Kuralcı mantıktadır. Olasılıkları ve sonuçların muhtemel olabileceğini kabul edemez, uyum gösteremez. Örneğin salt akıl yürütme ile iddianın tanıtlanmasının olmayacağını, iddianın, hipotezin testi için illa nicel veri gerektiğine; ancak, böylelikle iddianın k(t)anıtlanabileceğine inanır. Ancak bu inancının doğru olup olmadığını da sorgulamaz.

Oyuncağını parçalara ayırıp, oyuncağın bütünlüğünü bozmakla meşgul olan her çocuk gibi olguları parçalamaya yatkın bütünsellikten uzak dar bakışı, indirgemeci yaklaşımı keskindir. Değişime değil değişmezliğe inanır, deterministtir. Karşı bir iddiayla karşılaşması durumunda parçanın bütünü tüm özelliğini taşıdığı, bütünden daha mühim olduğu argümanına sığınır. Güneşin doğuşunda, yüzeysel nazarla fark edilmeyecek farklarına rağmen, tekrarlayan şekilde her gün doğudan doğmasını değişmezliğe, aynılığa kanıt gösterebilir. Dikkatini toplamakta zorlandığından yaz güneşi ile kış güneşinin çok farklı yerlerden doğduğunu fark edemez, aldırmaz. Her okuduğuna inanan bu hal, kulaktan dolma bilgiye ve yapılandırılmış malumata çok önem verir.

Var olanı kutsallaştırma, sürünün parçası olma, sisteme bağlanma, hükmetme, güçlenme, fethetme, çoğalma, başat akımla bütünleşme, kendini ispat etme ama en çokta sahip olma güdüsünün güdümündeki bu bilinç genelde ricacı durumdadır. Kısaca ilk halinde akademik bilinç racidir. Kendinden çok şey katmadan istifade eden pozisyonundadır. Ateş verilmeden kendiliğinden ateş alamaz. Araştırdığı konu ile kendi arasında bir bağ kuramayan, denekten kendi deneyimlemediği, bunun içinde gerçekte bilmediği, düşüncesini, fikrini rica eder. İstatistikten kendi hayatında deneyimlemediği değişkenler arasındaki ilişkileri bulmasını rica eder. Yeterli kişi sayısına ulaşmak, anket yaptırmak için işletmede yöneticiden rica eder. Sıkıştı mı yayıncıdan, hakemden ya da editörden rica eder. Ricacı bilinç genelde ikinci el bilgiye bağlıdır. Fikirler, modeller, teoriler tabii olduğu başkaları tarafından yaratılmış ve geliştirilmiştir. Bilinç tabii olduğu bu bilgilerle özdeşleşme, onları türetme ve taklit yoluyla kimlik kazanma eğilimindedir. Bu bilgilerin sorgulanmadan alınıp kullanılması bilinci birinci değil ikinci el yapar.

Başkalarının yazılmış kitaplardan kavramsal tanım ezberlemek ve ezberlediği tanımları naklederek sevilme, korunma ve ait olma ihtiyaçlarını giderme eğilimindedir. Bilinç bu haliyle kendini gerçekleştirebileceğine inanır. Ancak, bu halin devam etmesi durumunda ulaşacağı tek merteye vasatlıktır. Vasat akademik bilinç zorlukları göze alamaz. Minimum enerji harcayarak üretmenin (yayın yapmanın) peşindedir. Bu nedenle egemen yaklaşıma itirazsız boyun eğer. Şahsi kimlik kazanamazken geriletici yayın ve bilimsel ritüelleri geliştirici ritüeller olarak kanıksayabilir, ayırt edemez.

Dikkat edilmezse bilimsel olmanın yerini ya popülist olma ya da işlevsel olma alır. Her iki durumda da bilincin merkezinde kavrama değil performans göstergesi yer alır. Bilimsel anlamda yapılan her üretim çoğu zaman kurumsal ürünlerin, kavramların, modellerin, standartların, ideolojilerin işlevselleşmesi, promosyonu, sözcülüğü, acentacılığı, propagandasıdır. Bu bilinç hali öyle görünmeye çalışsa da bulmanın peşinde değildir. Arzusu alanında kendi iktidarını kurabilmektir. Bunun için orijinal, topluma faydalı eser üretmeye çalışmaktan daha çok üretilmiş fikirlerden, eserlerden türeterek kariyeri için istifade etmeyi tercih eder.

Kendine yeterince güvenmeyen bu bilinçte gerçek akademik etkileşime, sohbe yer yoktur. Aksine monolog bir iletişim, bağımlılık ve fırsatçılık hakimdir. Bilinç ödül ve ceza odaklıdır. Başkasını analiz ederken kendini analiz etmekten uzaktır. Bağımlı olduğu ekoldeki hatalı uygulamaları eleştirmeden kabul eder. Kabul gören bakış açılarının çerçevesinde kalarak kendi kendine oluşturduğu hoş illüzyonlardan haz alır, miyoplaşır. Güneş olmayı değil güneşin ışığını yansıtan ay olmayı hedeflese de güneş gibi takdir edilme isteği hala yoğundur. Ancak, dizginleyemediği bilişsel doyumsuzluğunu giderebilmek için daha çok türev düzeyinde yayın yapmayı sapmaz bir hedef haline getirir. Araştırma ve yayın süreçlerinde kararsızlık ve şaşkınlık duyguları arasında gidip gelebilir. Yaşadığı zihinsel ve duygusal çelişki nedeniyle başat analize ya da araştırma yöntemine tutkuyla bağlı hale gelebilir.

Dikkati üzerine çekmeyi ve kendi hakkında iyi düşünülmesini arzulayan bu mertebedeki akademik bilinçte özgürce akıl yürütmekten ziyade kurallara boyun eğme geçerlidir. Sürekli türeme (yayın) dışında bir hayat anlamsız ve manasızdır. Türetmek için en kolay yol tercih edilir. Yazılı egemen çevreden edindiği bilgileri, bulguları, yöntemleri sorgulamadan kabul eden bu bilinç ham bilgiyi işleme tabi tutmadığından dolayı türettiği de hamdır, tesirsizdir ve basiretsizdir. Türetme döneminde hamilelik (düşünme-araştırma-yayın süreci) uzun gibi görünse de her doğum (yayın) erken doğumdur. Üstelik doğuran doğurduğu yayını, konuyu besleyip büyütme karşı ilgisizdir. O nedenle konudan konuya atlayabilir.

Bu mertebedeki bilinçte bilimin mevcut iktidarındaki ana akıma karşı durmak, muhalefet etmek hele hele de zıtlaşmak yoktur. Yüksek düzeyde başkalarına, özellikle alanındaki isim yapmış akademisyenlere benzemek, onlarla özdeşleşmek gayesi taşıdığından şimdiye kadar ana akımda türeme genelde nasıl yapıldıysa bu hatalı da olsa genel uygulama ve ritüelin dışına çıkmaz. Akademik davranışları itibar güdümlü (işletmelerin işine yarayacak yayın potansiyeli olan konular) ve otomatiktir. Kendi bilinciyle değil egemen yayın dünyasınca dayatılan bilinçle hareket eder. Yayın dünyasında olmak için daha ziyade özdeşleşmeyi hedeflediği makalelerine yer verip, benzemek istediklerinin bulunduğu ortamlarda boy göstermek ister. Bu süreçte başkalarının yaratılmış, yayınlanma değeri yükselmiş konuları taklit ederek prestij ele geçirme gayreti ön planda olup, başkalarının yaratılan konuları daha da alt parçalara bölerek onlara hayat vermektense ziyade yok eder, cansızlaştırır. Yeni bir şeyler yaratma ve katma heyecanı olmadığı için kendisine ilham da gelmez. Fabrikalarda olduğu gibi ruhen hissedilmeden kuru akılla üretim (yayın) yapılmasını yeterli görür.

Gerçeği olduğu gibi algılayabilme, problemi kendi başına çözebilme yeteneği gelişme aşamasında olduğundan, kişiselleştirilmiş dili tercih etmez. Kalıplaşmış yargıların arkasına sığınır. Özgün fikir üretme aşamasına erişmeden erkenden yayın yapma hazzının peşine düştüğünden dolayı “elması” değil etrafa saçılmış, üstelik elini kesebilecek kırık cam parçalarını tercih ettiğini fark edemez. O nedenle kaleminden kendi fikri değil alıntı damlar. Söylediği de kendi fikri değil yine genel bir alıntıdır. Araştırmanın uyum içinde, mana taşıyan, defalarca tekrarlınsa da zevkli gelen bir müzik eseri bestelemekten farklı olmadığına henüz farkında değildir. Elin lafını elden alıp, elin lafını ele satmaya çalışan bu mertebedeki bilincin varlığını hissedebilmesi için uzunca bir süre kendini yayın hazzının keyfine kaptırmasından dolayı bir yayına doymazlık, yayın bağımlılığı yaşamayı neredeyse kaçınılmazdır.

Türevsel yayın yapmanın geçici hazzını tekrar tekrar tatmak için neredeyse kontrolden çıkabilir. Her konuyu yayına çevirmeyi düşünebilir. Yayın tüm hayatı olur. Yayın dünyasına aslında birbirinden farkı olmayan, pastiş ve “genel de her şey her şeyi etkiler (HŞHŞE) ya da her şey her şeyi kısmen etkiler (HŞHŞKE)” teorisine dayalı tekdüze yayınlar katabilir. Ancak, kendi hayatına yayını ve çalıştığı konuları katamaz. Mesela, kavram olarak yaşam mutluluğu çalışan bu bilinç, yaşam mutluluğunu kendi hayatına katmaktan, hatta bunu düşünmekten bile uzaktır. Bu bilinçte yayın hem şart hem esastır. Bu şart otorite kabul edilen figür(ler) tarafından koşulmuştur. “Yayın yap ya da toz ol” emrinin tutsağı olan bu tür bilinçte iki güdü çok baskındır. Şiddet ve şehvet. Komplekslerin güdümünde “yayınlamak”, ihtiraslı ve şehvetli bir eylem olup, yayınladığı makaleyi, tebliği, kitabı ölesiye, şiddetle ve dirençle savunmakta en az yayınlamanın verdiği şehvete yakın bir şehvet duygusu yaratmaktadır. “Şehvet ve daha şiddetli şehvet” arasında sıkışan bilinç her yayınlama şiddet ve şehvet duygusuna daha da bulanıp, kendi varlığını hissetmesi, kimliğini ancak yayınlama teorisine edebileceğine daha çok inanır. Ancak varlığını devam ettirmede mecburi olan dört elementten hava ve suyu tabii olduğu başat akımdan temin etse de beslenmesi, büyümesi, serpilmesi, dönüşmesi için gerekli olan bereketli toprak ve yaratıcı ateşten uzaktır.

Bu mertebedeki bilinç kompleksli olacaktır. İncancında, varsayım ve çıkarımlarında dirençlidir, değişime kapalıdır. Alanını genişletmek, daha çok sahip olmak, tanınmak, bilinmek ister. Bu gaye için varını yoğunu ortaya koyar. Bu nedenle içselleştirmeden var olanı başka yerden alıp başka yere nakletmek, kavramadan ve kendi hayatına almadan, belli bir yaklaşımın gözlüklerini takarak neredeyse sabit fikirlilikle ne kendi kendini ne de başkasının kendini eleştirmesine gelemez. Ancak kendisi diğerlerini eleştirmekte, yazdıklarını ve yapmaya çalıştıklarını bazen hor görmede, küçümsemeye hiç geri durmaz.

Arayıştaki gözleri her an bir başka konuya kayabilir. Yüzeyde gezinen ve sele kapılıp sürüklenen kontrolsüz bir nesne gibi çarptığı, rastladığı her konuya tutunmaya çalışan bu mertebedeki henüz olgunlaşmış bilincin gerçek entelektüel ve akademide alçakgönüllü olması beklenemez. “Ben-benim-bana” merkezci bu mertebede kendi olmasa bilimin var olmayacağına, işlerin devam etmeyeceğine o kadar inanır ki talep olmasa da tekdüze araştırma yapma ve türev makaleler yazmaya devam eder. Kendisine talep gelmeden, oluşmadan unvan ve kariyer güdümlü konuyu araştırmaya hevesli bu mertebedeki bilincin türettikleri basiretsiz, tesirsiz, cansız bir nicelikte olup, çok olmakla birlikte türetilenin etkisi ve katkısı yok niteliğindedir. “Çok” her zaman iyi demek değildir, bunun farkına varamaz.

Bu mertebedeki bilinç alternatif, rakip yaklaşımları destekleyen gerçeklik ve bilgileri değil, kendisinin tabii olduğu akımı destekleyenleri önemser. Bunu yaparken

miyoptur. Sığ bir görüşün mutlaklığı içinde düşünür. Takip ettiği akımın tüm gerçeklere yeterince sahipmiş gibi görür hatta çok açık çelişkileri bile görmezden gelme eğilimindedir. Yüzeyseldir. Dahil olduğu gelenekteki gerçek ve önemli karmaşaları değerlendirmek inanç ve değerlerini değiştirmeyi gerekli kıldığında, bu karmaşaları görmezden gelme eğilimindedir. Bir nevi körlük içindedir. Benimsediği bilimsel inanç ve değerlere karşı olan olgu ve kesinlikleri dikkate almaz. Acelecilikle, bulgularını genelleştirme eğilimindedir. Başkalarına egemen olma, yarışta daha avantajlı olma çabası içindeki bu bilinç başkalarına boyun eğmeyi bu amaç için araç olarak kullanabilmektedir.

Bu bilinç seviyesi Reich'in küçük adam kavramıyla benzer özellikler taşır: "Küçük adam, küçük olduğunu bilmez ve bunu bilmekten korkar. Kendi küçüklüğünü ve yetersizliğini, başkalarının gücü ve büyüklüğünün kendisinde uyandırdığı güç ve büyüklük görüntüleriyle örter... Biliyorum küçük adam bir gerçek işine gelmediğinde hemen deli damgası vuruyorsun. Ve sen kendini normal insan kabul ediyorsun. Delileri içeri tıktın ve bu dünyayı normal insanlar idare ediyor... Başka bir biçimde yaşayabileceğini düşünmeye cesaret edemiyorsun. Koyun gibi güdülmek yerine özgür yaşamak, taktikler uygulamak yerine açık davranmak, bir hırsız gibi gecenin karanlığında sevmek yerine açık açık sevebilmek düşüncelerine yer vermiyorsun kafanda. Kendini küçümsüyorsun, küçük adam... Bir fıçı gibi düşünüyorsun, bir fıçı gibi eğitiyorsun. Çocukların yaşamına kendi çirkinliğini, ikiyüzlülüğünü ve yapay gülümsemenin ardına gizlediğin şiddetli öfkeni aktarıyorsun... Mutluluk, uğruna çalışılmasını gerektirir; mutluluk gökten yağmaz, kazanılır. Oysa sen mutluluğu yalnızca yalayıp yutmak istiyorsun; bu yüzden senden kaçıyor, kendisini kemirmeni istemiyor... Gerçekten büyük olan bir adamdan seni ayıran tek bir nokta var: Büyük adam da bir zamanlar çok küçük bir adamdı; ama bir tek önemli yetenek geliştirdi: Düşünce ve davranışlarında küçük olduğu noktaları görmeyi öğrendi. Demek ki büyük adam, ne zaman ve hangi alanda küçük olduğunu bilir. Küçük adam ise küçük olduğunu bilmez ve bunu bilmekten korkar. Kendisinde var olan düşünceye değil, kendi aklına gelmeyen düşünceye hayrandır. En az anladığı şeylere en çok inanır ve kolayca anladığı fikirlerin doğruluğunu kabul etmez..." (Reich, 2006). Küçük adam korkusundan sürü halinde yaşar, kitle zırhı altında harekete geçen karanlık ve tehlikeli dürtüleri vebaya dönüşür. Sayıca azdırlar ama kitledirler ve "dünyadaki bütün kötülükler birilerinin başkalarının iyiliği için hareket etme hakkını kendinde görmesiyle başlar" (Hofter, 2011).

İkinci Hal: Uyanış - Fildişi Kulenin Yıkılışı

Olgular arasındaki ilişkiler için öngörülerde bulunma ve bu öngörülerini tanımlama, bu öngörülerini yorumlama, yorumlarına inanılabilirlik değeri yükleme, akıl yürütmeyi kanıtlanabilir kanıtlarla yapma, bir deve misali egemen bilimin düşüncelerini taşıma, türetme ve nakletme derken kendini sorgulama ve düzenleme haline varılır. Öğrendiklerini ve süreçte uyguladıklarını edilgen ve eleştirel olmayan bir şekilde kabul ettiğini fark eder. Hazır giyim teorik modaları çoğalttığını, mekanik düzeyde bir teknisyen gibi meslek pratiği yaptığını ancak yapıt yapamadığını, çoğalmadığını fark eder. "Sahip olduğum bilginin, düşüncelerin ne kadarı benim?" sorusu kafasında dönmeye başladığında sahip olduğunu sandığı bilginin çoğunun, neredeyse tamamının kendine ait olmadığını, başka kaynaklardan ödünç aldığını fark eder. İçindeki çöl büyür. Aklını, daha doğrusu aklını kullanma yolunu eleştirmeye başladığında ilk haldeki acemi düşünür halini, cehaletini keşfetmeye uzanmada gerekli olan azim ve cesaretle tanışır. Bu hal ilk halden bir nevi ayrılma, uyanma, ilk halle muhasebe, baş olma sevdasından ayrışma, yeniden doğma halidir. Beklenen, fırsatçı insandan akıllı bir insanın doğmasıdır.

Kendini bulamamanın patolojik sonucu olan “post cahillik”, arayışında susuz çöllerde gezinen bilginin fetişist taşıyıcısı deve misali (elitist tavır, çok bilmişlik, kibir, ezberlenen teorilerden vaaz verme vb.,) şöhrat ve itibar arayışı neticesinde boyunduruk altına girme ve bilimcilik tiranlığının takip edilmesiyle bilinç kendine yabancılaşmıştır. Beklenmedik bir olay (kritik bir deneyim, hastalık, ara verme vb.,) kendine gelmeye, uyanmaya neden olur. Akademik anlamda yaptıklarının anlamsız olduğunu fark eder. Bu olay, sarsıntılı bir deneyimdir. Kısa bir andır. O kısa anda bilinç mutlu değildir. Bilinç ilk defa yavaşlar, ileriden ziyade geriye bıraktığı izi bakar. Kendi aklını uyandırmadığını, kendi dışında yakın hissettiği başka bir aklın, bilinenin cazibesine şuuruzca kapıldığını fark eder. Şuurlanmaya başlar. Bilineni dilde, yazıda tekrarlamaktansa, bilmediğini araması, araştırması gerektiğini düşünmeye başlar. Bütünden gelerek parçaları anlamadaki bilimsellik kaygısını, yaptığı araştırmalarla arasına koyduğu mesafeyi fark eder, sorgular. Düşüncesinin gerçekliğini, gücünü, bu dünyaya aitliğini pratikle kanıtlamaktan kaçındığını fark eder. Anlamak için hem parçadan bütüne hem de bütünden parçalara başvurmanın gerekliliğini kavrar. Uyuyan aklını uyandırıp, akademik ufkunu, görünebilen her şeyi içine alarak genişletebileceğini fark eder. Bu olayın yarattığı farkındalık, derin şaşkınlıkla ilk haldeki bilinciyle türettiklerine ufak ufak eleştiri getirir. Tekrarlayarak türettiği bilgide kuruluk, cansızlık, tesirsizlik, faydasızlık olduğunu fark ettiğinde uzun bir duraksama anı daha yaşayabilir.

Tekrarlamak gerekirse ilk hal, olan bir durumu, olguyu açıklamayı arzulayan ve bunu yaparken de daha çok yapılanın tekrarı niteliğinde olup bilgisi kurudur. Terimler, ilkeler ve olgular hakkında var olanın, bilinenin, altının tekrar tekrar çizilerek dolaşımı sağlanan kuru bilginin yorumunda yan anlam ve çağrışımlar ihmal edilir, yorum literaldir. Açıklama çabası yan anlam, sembol ve misalden yoksun olduğundan bilgiyi açık kılma, açıklama ve yorumlama yetersizdir.

İlk hal bilineni bilmeye ilgilidir, bilinmeyenle değil. İkinci haldeki bilinç bilinenin yaşanmadan kavranamayacağını fark eder. Bir şeyin kavranması ve anlaşılmasında gerekli olan ise kendi cümleleriyle ifade edilen özlü bilgi üretimidir. Özlü bilgi, kuru olmayan, kişinin kendinden kattığı canlı bilgidir. Bildeki can, öz, mana kişide varsa, gerçekleşmişse o bilgi, söz özlüdür, tesir eder. Bu aşamada skor güdümlü yayın tutkusunun “iyi işler” çıkarmaya engel olduğunu fark eder.

Yayın ve araştırma işinin görüldüğü gibi olmadığına, bir dönem özdeşleşmeye çalıştığı ve yücelttiği başat akımın bu lütfaya layık olup olmadığına, türettiklerinin toplumun gelişimine katkı sağlayıp sağlamadığı hususunda aklında şüpheler belirmeye başlar. Doğru mu yapıyorum; doğru yolda mıyım kuşkusu yavaş yavaş aklını kemirir. Başkasındaki eksiklikleri bulmaya kilitlenmiş gözleri atık kendi eksikliklerini de görmeye odaklanır. Sürekli diğerlerini eleştirmek için adanmış bir akademik yaşam zevk vermez olur.

Bu bilinç başat akımın emrettiği çizgiden zaman zaman ayrılmaya başlasa da tam olarak kopamaz. Yayın yapmaya, özellikle uluslararası yayın, başladığı andan itibaren yeni bir dünyanın içine girerken sahip olduğuna inandığı yeteneklerin yeterli olmadığını keşfeder. Diğerlerinden daha çok şey bildiğine, bileceğine inanan ilk haldeki kibirli bilinç için bunun böyle olmadığını açık eden atıldığı yeni mecradaki bu temas önemli kırılma anlarından biridir. Sistematik düşündüğüne inanmıştır ama düşünmediği açıktır. Devşirme anketleri kullandığını unutup etkili soru sorduğuna inanmıştır; ancak, uluslararası deneyimde aldığı geri bildirim bunun hiç te böyle olmadığı yönündedir. Yabancı dil sorununu paralı çeviriler aracılığıyla çözebileceğine inanmış bilinç yazılı dili çok iyi kullandığına inanmıştır; ancak, böyle olmadığını aldığı “ne dediğinizin

anlaşılmıyor, revize edin ya da baştan yazın” tarzındaki eleştirilerle acı bir şekilde tecrübe etmeye başlamıştır.

Yeni mecrada yaşadığı her hüsrana birlikte o çok güvendiği problem çözme yeteneğinin ve entelektüel becerilerinin kendinde var olup olmadığını sorgulamaya adım atar. Bildiklerinin ne kadar yüzeysel olduğunu, sınırlı olduğunu üstelik sınırlı bilgisini genelleme yanılığına düştüğünü görmeye başlayan bilinç “neden birinci düzeyde teori üretmediğini” kendine sorar. Bu soru üzerine düşünme bilinci önemli bir farkındalık anına götürür: Zihni cesaretinin olmadığını fark eder. Bu sorun üzerine tefekkür ettikçe alçakgönüllü olmadığını, yücelttiği ve taraftarı olduğu bilimsel akımın aslında anlamsız olduğunu, prim vermediği düşüncelerden, inanç ve alışkanlıklarını yıkmasından korktuğu için uzak durduğunu fark eder (Paul ve Elder, 2003; Paul ve Elder 2016).

Bugüne kadar gözünü korkuttuğu için ret ettiği alternatif, rakip yaklaşımların, tekniklerin, felsefenin meramına düşer. Diğerlerince reddedilme ve onaylanmama korkusu onu bir yol ayırımına getirir. Ya inanmadığı şeyi yapmaya devam edecektir ya da eskiyi terk edip kimliğini yeniden inşa edecektir. Popüler yaklaşıma, tarza, yöntem meydan okuyabilecek cesareti geliştirmek için bilinç bu dönemde ya kurcalama halinden düşünme haline geçer ya da zihin doğal olarak güçlüklerden kaçınacağından ve kolay şeyleri tercih edeceğinden dolayı basit yolu tercih ederek bildiği ve alıştığı halde kalmaya devam eder.

İlerleme meramındaysa hasır altına ittiği bir sürü soru hakkında belki de ilk defa kapsamlı düşünmeye başlar. Sık yayın yerine hayata etkili, faydalı, basiretli özü olan tesirli bilgi, eser kavramıyla tanışır. İkinci bilinç hali esinlenmek ve kapsamlı düşünme ve sorgulama halidir: Yöntem sadece araştırmada veriyle ilgili bir şey mi, mutlak yöntem diye bir şey var mı, neden yöntem ve kuramı çok önemsememiz gerekiyor? Bilgi ve bilim denen şey nedir? Kesin, mutlak, gerçek, gerçeklik nedir Paradigmalar mezarlığındaki en son paradigmamız nedir? Bütün amaç bilimi geliştirmekse, kendini geliştirmeden bilim gelişmesi olur mu? Neden pozitivism, mantıksal pozitivism bu derece yaygın? Çok doğru olduğundan mı? Sosyal bilimcinin kendisi ne kadar sosyal? Bilim yaşama ilgilise, yaşamda var olanın yansıması olması gerekmez mi? Yaşamın birçok alanı gri, mantık bulanık ama neden biz Aristo mantığındayız? Bilimde epitemolojik şebekenin varlığı ve mevcut yapısının şu anda bilimin nasıl yapılacağına olan etkisi nedir? Bilim için nasıl insan yetiştiriyoruz? Bilimde ilahi kural var mı? Hipotez testi illaki nicel mi yapılır? Bilim adına bir fare tıkiyla teorilere, kavramlara, yayınlara bağlanırken insanlara, kendimize neden bağlanamıyoruz? Neden makalelerin bilimsel dergilerde yayından kaldırılma hızı yükseliyor (1997 kıyasla 2018 yılında bu hızın 10 kat yükseldiği ifade ediliyor)? Neden yayınlar yayından/dergiden kaldırıldıktan sonra atıf almaya devam ediyor? Neden araştırmacılar bile bile yanlış ve çarpıtılmış değerler sunuyor? Neden hipotezler araştırmacının başında değil sonunda kuruluyor? Anketlerde yer alan kutucuklara, dairelere konan işaretleri yorumlamakla bir falcının kristal küreye bakıp gelecek tahmininde bulunması arasında ne fark var? Herşeyi araştırmaya konu eden ve yayın yapan araştırmacı neden kendini araştırmaya konu etmiyor?

Üçüncü Hal: Özgürlük

Akademik bilincin sürekli ve salt bilgiyle beslenmesi, sanatsal (ilham, esin, kendinden yaratma vb) unsurların dışarıda tutulması buhran yaratıcı bir durumdur. Üçüncü hal taklit eden, seyir halinde değil seyreden halde olan bilincin birinci halinden, düşünme elemanlarını kullanarak kendi başına düşünmeye başlayan ancak düşündüğüne hala kendinden bir şey katamayan, ikinci haldeki “esinlenen” bilinçten, ilham veren,

özgürleşen bilince dönme halidir. Kitapları suya attıran Şems misali, yazıyı ilaca benzeten (fazla alınması durumunda ilaç insanı zehirler) Platon Phaedrus Diyaloğunda şöyle bir hikaye anlatır: Mısır Mitolojisinde yazıyı bulduğu söylenen Thoth (İdris Nebi) Firavuna gidip “bilginin ve bilgeliğin ilacını buldum” der. Firavun da: “Ey eli hünerli Thoth. Harflerin babası olan sen, harfleri öğrenenler artık belleklerini işletmeyecekleri için unutkan olacaklar. İşte bu bilgiyi elde etmenin sonu. Yazıya güvendikleri için etrafındaki şeyleri içerden kendi kendilerine hatırlamak yerine dışarıdan kargacık burgacık izler sayesinde hatırlamaya çalışacaklar. O halde sen bellek için değil hatırlama için bir ilaç buldun. Öğrenime gelince, sen öğrencilerine ancak gerçeğe benzer şeyler öğretilsin, gerçeğin kendisini değil. Bunlar senin harflerin sayesinde öğretmensiz olarak gırtlaklarına kadar bilgiye gömüldüler mi çoğu zaman hiçbir şeyi doğru düzgün düşünmedikleri halde kendilerini bilgin sayacaklar sonra gerçekten bilgili adam değil de bilgili adam bozuntusu olacaklarından çekilmez bir şeye dönüşecekler ” der.

Duygusuyla tanışmaksızın kuru kuru okunan bilgi belleğe yazılmakta, ancak kişi o bilgiyle duygulanmamaktadır. Bu durumda okuyarak öğrenmek mümkün olsa da sevmeyen okunduğunda okuduğunu anlamak mümkün olmamaktadır. Piyano çalmayı yeni öğrenmeye çalışan birinin ilk zamanlarında piyanonun önüne oturduğunda gözünü nota defterinden ayırmadan çalmaya çalıştığı şey gerçekte başkasının bestesidir. Kendisinin değil. Bunun adı piyano çalmak değil enstrümantalstiktir. Arzu edilen ise piyanonun sanatçıyı değil sanatçının piyanoyu çalmaya başlamasıdır. Bu ne zaman gerçekleşir? Piyano çalma eyleminin teknik bilgi düzeyinden işin manasına inmesi durumunda bu olasıdır. Özellikle ilham alıp, esinlenip kendi içinden besteleri çıkarmayı başardığına, piyanist o zaman bir başkasına tabi olmayı bırakıp kendi potansiyelini kullanmaya başlayacaktır. Bu üçüncü hal, bilincin özgürlük halidir.

Sonuç yerine

Bilginin yaşam için ne anlama geldiğini sorgulamayan akademik işçilerin çalıştığı üniversite A.Ş de “uzmanlaştıkları konular dışında bu bilim insanları pencere pervazına yapışmış eşekarıları kadar çaresizdirler...” (Aslı, 19.9 akt. Nalbantoğlu, 2003).

Yukarıda değinmeye çalıştığım akademik bilincin halerinde olgunlaşmayı, özgürleşmeyi bir test edelim: Düşünce nasıl oluşur, nereden gelir? Düşünce tahmine, tahmin fikre, fikir inanca, inanç geleneğe hem de vazgeçilmez, ölesiye savunulan, çürütülemeyen geleneğe (değişmeyen gelenek varsa) nasıl dönüşür? Örneğin, hipotez ve hipotezi test etmek ne demek? Testin sonuçlanması bir fare “tıkıyla mümkün mü? Farenin şerrini defetmeden ambarda buğday biriktirmeye çalışmaya devam mı etmeli? Sorgulanmadan kabul edilen gelenekler tehlikeli. Hipotez testi konusunda egemen geleneğe göre kuramdan gelen hipotezlerin (tabi araştırmacı gerçekten kuramdan haberdar ise) araştırmada elde edilen verilerin analizi sonucunda desteklenmesi ya da desteklenmemesi söz konusudur. Lakin, esaretten ve prangalardan kendimizi kurtarıp şöyle bir düşünelim: “Hipotezin illa nicel veriyle test edilmesi ilahi bir kanun mu? Nitel veriyle hipotez testi mümkün olamaz mı?” Nitelle de tanıtlama olabilir diyenler en son yaratılmış “insan dini” sosyal bilimlerde heretik ve cehennemlik olarak mı görülmeli? Belirsizliği, düzensizliği, kaosu yüksek, bol ihtimalli, olasılıklı, mutlak sonucun değil muhtemel sonuçların olduğu karmaşık hayattan istikrarlı, açıklayıcı Planck sabitinden daha sabit kuramlar üretmeyi amaçlayan bu pozitivistin, gerçekte güvenilmezliği defalarca dillendirilen ama bağımlısı olduğumuz anketlerden elde edilen yüksek düzeyde kirlenmiş veriyle hipotezi test ediyor oluşu ve bu geleneğe ölesiye bağlılığa ne demeli? Genel anlamda nitel yaklaşımda kendini doğrulama yanlılığı pek yüksek ihtimal ise nicel tarafta bilim insanları nesnel, objektif, tarafsız oluyorlar mı?

İnanç-doğrulama-gerekçeleştirme...

Yani araştırılacak konuya yönelik inançtan kurtulmak neredeyse imkansız. Genel olarak tavsiye edilen (ama yayından kaldırılan makalelerin hızla artan sayısına bakarsak bilimsel kuralların çiğnendiğini söylemek mümkün) geleneğe göre; 1) önce kuram okunur, kavramları anlaşılır, değişkenleri ölçülebilir hale getirilir. 2) Var olan bir olguya neden olan etmenler/değişkenler hakkında sorulardan oluşan anket (ki çoğu devşirme) tasarlanır. 3) Nicel veri zorla ve ricayla toplanır. 4) Veriler istatistiksel analize tabi tutulur, hipotezde olguya sebep olduğu düşünülen etmenlerin etkisinin varlığı/yokluğu sözde anlaşılır. Kısaca, gözlemlenmiş, var olan bir olgu var diyelim. Aposteriori olarak bu olguya yönelik hipotez testi uyguluyoruz. Böylelikle olgunun altındaki nedenleri kuram çerçevesi ve sınırında ve istatistiksel testlerle (korelasyon, regresyon, olasılık değeri vb katsayılar bakarak) tahmin etmeye çalışıyoruz. İstatistiksel destek varsa hipotez genelde doğrulanmış istatistiksel destek yoksa hipotez genelde yanlışlanmış oluyor. Hatta hipotez ispatlanmış, kanıtlanmış diyenler bile var. Şimdi kuğular beyazdır dediğimizde ispat için tek bir beyaz kuğu yeterli değil mi? Bir tanesi de çıktı gösterdi ki siyah bir kuğusu var. Şimdi kuğular siyah mı diyeceğiz? Neyi doğruladık? Sadece ifadede geçen cümleyi değil mi, yoksa gerçeği mi? Elimizde tuttuğumuz şey ya kuğu değilse? Doğrunun belirlenememesi diyeceğim ama o kafa karıştıracak, ona gelmeden önce şu muhteşem korelasyonun varlığı nedenselliğin varlığına kanıt görmek ve olasılık değerini bir hipotezin desteklenmesinde tek başına yeterli gibi görmek de ne demek? Gerçekle bağ kurmak için nitelle niceli ayırmaktan daha çok birbirine mümkünse daha sıkı bağlayacak bir şeye ihtiyaç var. Bir fare tikiyla bize ilişkileri ispatlayan (?) testlerin kabiliyetlerinden ve anlamlarından daha da büyük problemler var. Her şeyden önce hayat canlı, serbest, samimi ve dinamiktir. Anketler ise cansız, donuk, resmi ve durgun. Anketin kabiliyeti onu hazırlayan, tasarlayanın kabiliyeti, bilgisi, öngörüsü ve yanıtlayanın bilgisi, samimiyeti, zamanı, sıklığı vb bir sürü değişken. Ankette yer alan soruların devşirme olmasının yarattığı görmezden geldiğimiz sorunları bir yana bırakıyorum. Sorular anlaşılması zor, ankete katılım zorunlu seçmeli (hocam anketimiz var birkaç kişiye doldurtsanız, olur?). Her türlü kural ihlal edilerek garip yöntemlerle ona buna ve kişisel tercihlerin belirlenmesinde rol oynadığı katsayı güdümlü örneklem sayısı (örneklem kuramından bir haber) başka bir tartışma konusu. Yani mesela marka kişiliği çalışmasında markaları bir insan olarak düşünün ve aşağıdaki ifadelere katılıp katılmadığınızı belirtin sorusu ne kadar masum değil mi? İnsanlar markayı insan gibi düşünmüyor diyor nörobilim çalışmaları. Yani olmayan bir şeyi varmış gibi kabul edip yine de soruya verilen beyanları doğru kabul etmekte sakınca yok, devam.

Yeter ki farenin tıklayabilmesi için nicel veri olsun. Anket istediği kadar uzun olsun diyemeyeceğim bu yanıtlayıcıyı sıkar ama yine de ne kadar soru olursa olsun soruların kapsamı dardır. Tek perspektiften bakması işe yaramaz. Niye mi? Diyelim ki anket verileri hipotezi desteklemedi. Bu sonuç bizi daha iyi bir hipotez önermesine ulaştırdı mı? Hayır. Bir şeyin neden olabileceği 1. etki, 2. etki, 3. etki... var hayatta. Kimin umurunda? Hipoteze destek bulmak için veriye dönüp müdahalelerde bulunmak günah değil, bu uğurda can siperhane onca istatistiksel girişim yapmak serbest ama bunların hiçbiri araştırılan olgunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı oluyor mu? Hayır. Anketle bir şeyin etkisini anlamak istiyorsanız anket sorularının o etkiyi bulabilecek kabiliyette geliştirilmesi gerekir. Öyle oluyor mu? Şu devşirme anket dünyasında hayır. Bu kadar sorunlu, şüpheli bir teknikle toplanan veriyi tartışmalı istatistik çarkına sokmak ne demek? Nitel veriyle hipotez test edilemez mi? Kanaatimce test edilir, özellikle de apriori hipotezler. Amaç iddiayı veriyle, gözlemlerle desteklemek değil mi? Gelecek eleştiriyi duyar gibiyim? "Belki de nitel araştırmacı sadece görmeyi beklediği

şeyi gözlemledi? Böyleyse, bu durum çalışmayı kendi kendini gerçekleştiren bir kehanet haline getirir! Belki de konuyla ilgili aykırı teorik beklentilere sahip başka bir araştırmacı tam tersi sonuca varabilirdi.” Ama anket tabanlı çalışmaların sonuçları da araştırmacının ontolojik varsayımlarının etkisine açık değil mi?

Her şey bir fare tıkkı için... Tıklayalım gitsin; ancak, farenin şerrini defetmeden ambarda buğday biriktirmek mümkün olur mu?

Netice olarak düşünmenin de halde hale dönüştüğü, bu hallerinin dışardan bir gözle izlenmesinin isabetli olacağı, akademik düşünmenin verimliye doğru gelişmesinde beslendiği çevrenin gerektiğinde değiştirilmesi ve yeni aşularla mayalanması ihtiyacına işaret etmek için bu eleştiri ele alınmıştır. Sık kullanılan, okunan kelimelerin düşünmeyi esaret altına alabileceğinden hareketle akademisyenin tek tip literatür ilişkisinde, üretmeyle türetmeyi birbirine karıştırmamada dikkatli olunması gerektiği, Mendel'in işaret ettiği gibi çaprazlamaların, çapraz okumaların yapılması, tekniklerin, yaklaşımların da kullanılmasının ötesinde kendini de analiz etmesinin gerekliliği açıktır.

Cevap mühim soru ehemse o zaman ehemî mühime tercih etmek gerekmezmi?

Kaynakça

- Alderfer, C. P. (1969). "An empirical test of a new theory of human needs". *Organizational Behavior and Human Performance*. 4 (2): 142–75.
- Bourdieu, P. (1990). *Homo academicus*. Peter Collier (İngilizce'ye Çev.). Cambridge: Polity Press
- Hofter, E. (2011). Kesin İnançlılar. Plato Film Yayınları
- Karakaya, F. (2012). Ecce Homo Academicus. *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 25. Sayı, 2012/2, 103-111
- Nalbantoğlu, H.Ü (2003). Üniversite A.Ş.de bir 'homo academicus': "Ersatz" yuppie akademisyen. *Toplum ve Bilim*, 97: 7-42
- Nietzsche, F. (2011) İşte Böyle Dedi Zerdüş, çev. Ord. Prof. Dr. Sadi İrmak, İstanbul: Kabalcı Yay.
- Özen, Ş. (2002). Türkiye'deki örgütler/yönetim araştırmalarında törensel görgülcülük sorunu. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2-2: 5-
- Paul, R. & Elder, L. (2016).“ Kritik Düşünce: Yaşamınızın ve Öğrenmenizin Sorumluluğunu Üstlenmek İçin Araçlar”, Çev. Aslan, A. Sart, G. Nobel Akademik Yayıncılık, Kasım, Ankara
- Paul, R. ve Elder, L. (2003). “The Miniature Guide to - Critical Thinking Concepts and Tools”. Based on *Critical Thinking Concepts and Principles*, Foundation for Critical Thinking, p. 6, www.criticalthinking.org
- Reich, W. (2006). *Dinle Küçük Adam*. Cem Yayınevi